

Пропозиції законодавчих змін

Удосконалення механізму реєстрації релігійних організацій в Україні та усунення податкових пільг для релігійних організацій

**Олександр Мельниченко
Олександр Волошин**

Київ-2020

Цей проект фінансується
Європейським Союзом

Цей проект реалізовується
Фондом Інновацій та Розвитку

Ці пропозиції (policy paper) підготовлено на основі матеріалів досліджень, які були проведені громадськими детективами Проекту «Підтримка запобігання корупції та проведення розслідувань шляхом залучення громадськості на місцевому рівні» (WikiInvestigation), що фінансується програмою Європейського Союзу «Підтримка громадянського суспільства, місцевої влади та прав людини в Україні».

Ці пропозиції націлені на удосконалення механізму реєстрації релігійних організацій в Україні та усунення податкових пільг для релігійних організацій.

Пропозиції до законодавчих змін рекомендовані до Верховної Ради України та Міністерства культури України з метою усунення удосконалення механізму реєстрації релігійних організацій в Україні та усунення податкових пільг для релігійних організацій.

Цей проект фінансується
Європейським Союзом

Цей проект реалізовується
Фондом Інновацій та Розвитку

1. Визначення проблеми.

Основним нормативно-правовим актом, який регулює порядок створення, організації та існування релігійних організацій в Україні є Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» (надалі - Закон), прийнятий у 1991 році.

Згідно з положеннями статті 7 Закону, релігійними організаціями (надалі - РО) в Україні є релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій. Релігійні об'єднання представляються своїми центрами (управліннями).

У статті 13 Закону встановлено, що релігійні організації визнаються юридичними особами з дня їх державної реєстрації, відповідно у РО має бути власний установчий документ (статут), який не суперечить положенням чинного законодавства України та відповідно до якого РО здійснюватиме свою діяльність.

Зареєструвати РО в Україні доволі просто:

1) щодо реєстрації релігійної громади:

для реєстрації статуту (положення) релігійної громади потрібно, аби громадяни в кількості не менше десяти чоловік, які утворили її і досягли 18-річного віку, подали заяву на реєстрацію та статут до місцевої державної адміністрації, яка визначається суб'єктом державної реєстрації релігійних громад.

До статуту необхідно додати:

1. рішення (витягу) про утворення релігійної громади, її найменування, затвердження статуту, обрання керівних (виконавчих) органів - протокол загальних зборів віруючих громадян або установчого релігійного з'їзду, конференції тощо (далі - протокол загальних зборів). Зазначене рішення приймається у порядку, передбаченому статутом (положенням) релігійної громади, та оформлюється згідно з внутрішніми настановами цієї релігійної громади;

Цей проект фінансується
Європейським Союзом

Цей проект реалізовується
Фондом Інновацій та Розвитку

2. документа про право власності чи користування приміщенням або письмової згоди власника приміщення на надання адреси за місцезнаходженням релігійної організації, зазначеним у статуті (положенні) релігійної громади.

2) щодо реєстрації релігійних центрів, управлінь, монастирів, релігійних братств, місій та духовних навчальних закладів:

У такому випадку заява про реєстрацію подається до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії, яким в Україні є Департамент у справах релігій та національностей Міністерства культури України.

До статуту необхідно додати:

1. рішення (витягу) про утворення (заснування) монастиря, релігійного братства, місіонерського товариства (місії), духовного навчального закладу та затвердження статуту (положення) такої релігійної організації. Зазначене рішення приймається у порядку, передбаченому статутом (положенням) релігійного центру (управління), та оформлюється згідно з внутрішніми настановами цієї релігійної організації;
2. статуту релігійного центру (управління), що засновує монастир, релігійне братство, місіонерське товариство (місію), духовний навчальний заклад;
3. документа про право власності або користування приміщенням за місцезнаходженням релігійної організації, зазначеним у статуті (положенні).

Відповідно до статті 14 Закону, орган, який здійснює реєстрацію, в місячний термін розглядає заяву, статут релігійної організації, приймає відповідне рішення і не пізніше як у десятиденний термін письмово повідомляє про нього заявникам.

У необхідних випадках орган, який здійснює реєстрацію статутів (положень) релігійних організацій, може зажадати висновок місцевої державної адміністрації, виконавчого органу сільської, селищної, міської

ради, а також спеціалістів. У цьому разі рішення про реєстрацію статутів (положень) релігійних організацій приймається у тримісячний термін.

Однак, як свідчить практика, залучення спеціалістів відбувається вкрай рідко, адже це передбачає додаткові витрати на оплату наданих ними послуг. Тому кількість існуючих в Україні РО просто колосальна та станом на кінець 2019 року сягала понад 37 000! (<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2679097-kilkist-religijnih-v-organizacij-v-ukraini-zrosla-do-37-tisac.html>) Це притому, що лише 66% жителів України визнають себе віруючими, і тотальна більшість із цих осіб сповідують віру 5-7 релігійних організацій (http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Religiya.pdf).

Така значна кількість РО зумовлена також значною системою пільг та переваг, які може отримати РО за законодавством України.

Зокрема, відповідно до підпункту 133.4.6 пункту 133.4 статті 133 Податкового кодексу України релігійні організації відносяться до неприбуткових організацій та повинні відповідати вимогам підпункту 133.4.1 (зокрема внесена контролюючим органом до Реєстру неприбуткових установ та організацій).

Неприбуткові (у тому ж числі релігійні організації) користуються певною кількістю пільг та привілеїв, якими нерідко зловживають. Про зміни щодо порядку отримання землі РО йшлося у пропозиціях законодавчих змін підготовлених раніше, де описувалися випадки такого зловживання (детальніше ознайомитись можна за посиланням: _____).

Наприклад, згідно з частиною сьомою статті 18 Закону фінансові та майнові пожертвування, як і інші доходи релігійних організацій, не оподатковуються.

У статті 19 Закону регламентовано виробничу та господарську діяльність релігійних організацій. Зокрема закріплено, релігійні організації у порядку, визначеному чинним законодавством, мають право для виконання своїх статутних завдань засновувати видавничі, поліграфічні, виробничі, реставраційно-будівельні, сільськогосподарські та інші підприємства, а також добродійні заклади (притулки, інтернати, лікарні тощо), які мають право юридичної особи.

Щодо прибутку від виробничої діяльності та інших доходів підприємств релігійних організацій, то вони оподатковуються відповідно до

чинного законодавства в порядку і розмірах, установлених для підприємств громадських організацій. Однак, суми їх прибутку, які використовуються в добродійних цілях, не оподатковуються.

Водночас, згідно з положеннями Податкового кодексу України, встановлюється низка спеціальних правил щодо пільгового оподаткування РО в Україні. Зокрема, у п. п. 197.1.9 п. 197.1 статті 197 зазначено, що звільняються від оподаткування операції з постачання релігійними організаціями культових послуг та предметів культового призначення за переліком, а саме:

а) культові послуги: хрещення, укладення церковного шлюбу, похорони, молебень, панахида, освячення (помешкань, автомобілів тощо), обрізання, перше причастя, бар-міцво (повноліття);

б) предмети культового призначення: свічки, ікони (образи), хрести (натільні, погребальні, вівтарні, требні, водосвятні, ієрейські, з прикрасами тощо), вервиці, покривала (вівтарні, погребальні тощо), медальйони з релігійною символікою, вугілля кадильне, ладан, лампадне масло, миро, лампади, кадила, підсвічники (семисвічники, трисвічники пасхальні тощо), плащаниці, облачення священнослужителів (риз, підризники, воздухи, орлиці, стихарі, скуфії, митри, камілавки тощо), вінці, грамотки, приладдя для хрещення (хрестильна скринька), дароносиці, дарохранильниці (реліквіарії), купелі, печатки для просфор, кропила, копія, стрючці, чаші (потирі), блюдця, звіздиці, лжиці, ковшики, дискоси, поплавки, дзвони, органи, фісгармонії, прохідні молитви, пояс «живий в допоміж», мезузи, талеси, тфіліни (філактерії), скульптурні зображення святих, хоругви, фани, маца, проскури, облатки, богослужбова література.

Щодо інших пільг для РО, закріплених у Податковому кодексі України, то:

- 1) не підлягають оподаткуванню земельним податком земельні ділянки, надані для будівництва і обслуговування культових та інших будівель, необхідних для забезпечення діяльності релігійних організацій України, статuti (положення) яких

zareєстровано у встановленому законом порядку (п.п 283.1.8 п. 283.1 ст. 283 Податкового кодексу України).

- 2) не є об'єктом оподаткування податком на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки об'єкти нерухомості, що перебувають у власності релігійних організацій, статути (положення) яких зареєстровано у встановленому законом порядку, та використовуються виключно для забезпечення їхньої статутної діяльності, включаючи ті, в яких здійснюють діяльність засновані такими релігійними організаціями добродійні заклади (притулки, інтернати, лікарні тощо), крім об'єктів нерухомості, в яких здійснюється виробнича та/або господарська діяльність (п.п «и» п. 266.1 ст. 266 Податкового кодексу України).

Наявність таких пільг призводить до значних зловживань, що в результаті призводить до недоотримання в державний бюджет значної частини податків.

Водночас варто нагадати, що відповідно до положень статті 35 Конституції України, Україна є світською державою. Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова.

У свою чергу вищенаведене означає відділення держави від релігійних організацій повністю: у тому числі, держава не втручається у фінансові справи РО, а РО у свою чергу визнається юридичною особою, що діє на загальних умовах (без особливого статусу), тобто на недискримінаційних умовах з іншими юридичними особами.

Окрім цього, відповідно у статті 13 Закону наголошено, що релігійна організація як юридична особа користується правами і несе обов'язки відповідно до чинного законодавства і свого статуту (положення). Тобто це положення не закріплює за РО якогось особливого статусу.

Цей проект фінансується
Європейським Союзом

Цей проект реалізовується
Фондом Інновацій та Розвитку

2. Міжнародний досвід.

Насамперед пропонуємо звернутися до офіційного Довідника із застосування статті 9 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (більш відому як Європейську конвенцію прав людини) (надалі - ЄКПЛ).

(https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_9_UKR.pdf)

Стаття 9 присвячена питанню свободи думки, совісті та релігії.

У ній зазначається, що в Європі не існує єдиної моделі взаємовідносин між державою та релігійними організаціями.

Усі ці моделі можна розділити на три категорії:

- a) існування державної Церкви;
- b) повне відокремлення держави і релігійних організацій;
- c) стосунки суміжного типу (ця модель превалює у більшості європейських країн).

Щодо моделі існування *державної Церкви*, то вона наявна у Греції, Бельгії, Швеції. Основними характеристиками такої моделі є:

- 1) існування державної Церкви (або офіційної Церкви), яка має привілейований конституційний статус;
- 2) система державної Церкви має передбачати особливі гарантії для свободи релігії індивіда; зокрема, ніхто не може бути зобов'язаний стати членом державної Церкви, ні перестати бути ним;
- 3) фінансування Церкви здійснюється за рахунок державного бюджету (наявність фінансових пільг та привілеїв).

Щодо стосунків *суміжного типу*, то вони характерні для більшості європейських країн. В їх основі лежить укладення державами угоду про співпрацю з певною Церквою (або кількома Церквами), якою передбачається особливий статус (податковий чи інший) на користь Церкви чи Церков, за умови, що таке привілейоване ставлення засноване на об'єктивних і розумних підставах, і що інші Церкви, котрі цього бажають, теж можуть укласти подібні угоди.

Держава може створити для певної релігійної організації відмінне від інших особливе становище, звільнивши її від обов'язку реєстрації або

декларування і визнавши її як юридичну особу *ex lege* (Saint-Synode de l'Église orthodoxe bulgare (métropolitane Innocent) і Інші проти Болгарії). (<https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-193638%22>)

У справі Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı проти Туреччини (<https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-148275%22>) ЄСПЛ зазначив, що свобода релігії жодним чином не передбачає того, щоб релігійні об'єднання або віруючі певної релігії повинні були мати можливість отримати певний юридичний статус, відмінний від статусу інших наявних спільнот.

Як правило, у таких державах встановлюється так звані культові податки (церковний податок, конфесійний податок тощо), які або стягуються державою і потім передаються певним релігійним організаціям, або стягуються релігійною організацією, яка може вимагати його сплати шляхом судового позову (найбільш досконалою ця система наявна у Німеччині).

Щодо моделі, за якою існує повне відокремлення держави від релігійних організацій, то вона характерна насамперед для Франції. Конституційна модель заснована на принципі світськості, що передбачає повне відокремлення держави і релігійних громад теж сумісна із засадовими цінностями ЄКПЛ (Leyla Şahin проти Туреччини [ВП], § 108; Dogru проти Франції, § 72), як це визнав ЄСПЛ. Сама така модель закріплена в Конституції України.

Питанню фінансових та податкових заходів у Довіднику присвячено окремий підрозділ. Зазначено, що на європейському рівні не існує жодних спільних стандартів у питаннях фінансування або податкового режиму церков і культів, оскільки це питання тісно пов'язане з історією і традиціями кожної країни. Тому в цій сфері держави мають особливо широку можливість розсуду.

Релігійні організації не можуть посилатись на статтю 9 Конвенції, аби під прикриттям свободи релігії вимагати особливого податкового статусу. Тож свобода релігії жодним чином не передбачає, аби Церквам або їхнім віруючим надавався податковий статус, відмінний від інших платників податків (Alujer Fernández і Caballero Garcia проти Іспанії (déc.)). (<https://hudoc.echr.coe.int/fre>)

Водночас, стаття 9 ЄКПЛ не може тлумачитись як така, що надає право на звільнення культових місць від будь-яких податків.

Проте, економічний, фінансовий або податковий захід, вжитий відносно релігійної організації, іноді може виявитись втручанням у реалізацію прав, гарантованих статтею 9 ЄКПЛ, тією мірою, якою буде доведено, що він становить дійсну і серйозну перешкоду для здійснення цих прав.

Зокрема, у Франції, релігійні організації прирівняно до юридичних осіб, які зараховані до загального податкового режиму громадських організацій, що виключає податкові пільги. Лише в трьох східних департаментах (Нижній Рейн, Верхній Рейн і Мозель) діють особливі правила, які сформувалися шляхом історичного розвитку ще із часів Наполеона таким чином, що церкви фінансуються державою із загальних податкових внесків.

(Основні моделі фінансування церков і релігійних організацій у країнах Європейського Союзу / О. В. Білаш // Актуальні проблеми держави і права. – 2014. – Вип. 73. – С. 172-178. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2014_73_30)

Окремо пропонуємо звернути увагу на механізм реєстрації релігійної організації, який демонструє ретельний підхід до реєстрації РО.

У Ісландії Міністерство юстиції та духовних справ розглядає заявки про визнання та реєстрацію релігійних організацій. У Міністерстві створюється комісія із трьох осіб (теолога, юриста та соціолога) для розгляду такої заявки. Аби отримати статус релігійної організації вона має відповідати певним критеріям:

- сповідувати віру чи релігію, яка може бути пов'язана із релігіями людства, які мають історичні чи культурні коріння;
- бути добре відомою;
- бути активною та стабільною;
- мати групу людей, які регулярно сповідують релігію у відповідності до вчень цієї організації;
- сплачувати церковні податки;

- керівником може бути особа, що досягла 25-річного віку та сумлінно сплачує податки.

3. Шляхи вирішення.

Насамперед пропонуємо удосконалити механізм реєстрації релігійних організацій в Україні, аби зменшити кількість «фейкових» релігійних організацій, які зловживають пільгами та привілеями, надані їм за чинним законодавством.

Для цього пропонуємо запровадити жорсткіші вимоги для процедури реєстрації релігійної організації.

Одним із можливих варіантів є викласти частину першу статті 14 ЗУ “Про свободу совісті та релігійні організації” у такому вигляді:

Для реєстрації статуту (положення) релігійної громади громадяни в кількості не менше ста чоловік із щонайменше десяти областей України (у тому числі АР Крим) які утворили її і досягли 18-річного віку, та які мають щонайменше одне приміщення для здійснення представництва своєї релігійної громади у кожній області (у тому числі АР Крим) подають заяву та статут (положення) на реєстрацію до обласної, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, а в Автономній Республіці Крим - до Ради міністрів Автономної Республіки Крим.

Іншим варіантом, який може бути - це скасування наявності привілеїв та податкових пільг релігійних організацій.

В Україні, церква та релігія відділена від держави, і держава не визнає ні її особливого унікального статусу на законодавчому рівні і не визначає її особливого місця, або більших, у порівнянні з іншими суб’єктами прав. Тобто Україна проголошена світською державою, про що закріплено у статті 35 Конституції України.

За такої моделі, відповідно до європейських практик, релігійні організації оподатковуються як юридичні особи на загальних підставах.

Цей проект фінансується
Європейським Союзом

Цей проект реалізовується
Фондом Інновацій та Розвитку

Звільнення від оподаткування, а також надання будь-яких податкових пільг можливе лише за умови зміни моделі стосунків церкви і держави (наприклад, укладання договору з кожною релігійною організацією, за ініціативою власне релігійної організації). У інших випадках такі дії можуть розглядатися як пряме порушення Конституції.

4. Комунікаційна стратегія.

Комунікаційна стратегія може включати наступні елементи:

1. Створення груп стейкхолдерів відповідно до запропонованих альтернатив;
2. Просування ідей законодавчих змін щодо удосконалення механізму реєстрації релігійних організацій в Україні та усунення податкових пільг для релігійних організацій
3. Проведення консультацій і переговорів із низкою громадських організацій, які займаються політикою щодо удосконалення механізму реєстрації релігійних організацій в Україні та усунення податкових пільг для релігійних організацій
4. Проведення семінарів/тренінгів з навчання;
5. Проведення «круглого столу».

Цей проект фінансується
Європейським Союзом

Цей проект реалізовується
Фондом Інновацій та Розвитку